

Марына Ліс

**КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЯ І ФАЛЬКЛАРЫСТЫЧНАЯ
ДЗЕЙНАСЦЬ С. П. САХАРАВА
Ў КАНТЭКСЦЕ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАГА
АДРАДЖЭННЯ БЕЛАРУСАЎ ЛАТВІІ**

Сяргей Пятровіч Сахараў (1880–1954) – вядомы грамадскі і культурны дзеяч, таленавіты педагог-асветнік, руплівы збіральнік, даследчык і прапагандыст традыцыйнай беларускай культуры. Па волі лёсу ён, беларус, народжаны ў Полацку, амаль палову жыцця пражыў у Латвіі і прысвяціў яго латышскім беларусам, зрабіў шмат карыснага для іх нацыянальна-культурнага адраджэння. Адраджэнская праца была распачата ў складаных для беларускай меншасці сацыяльна-эканамічных і грамадска-палітычных умовах. Па-першае, асноўную колькасць беларускага насельніцтва складалі немажжыны сяляне з вёсак Латгаліі і Ілукстэншчыны, у асноўнай масе непісьменныя – да 70–75 % [1, 38]. Па-другое, пастаянныя грубыя ўціскі, запужванні з боку шавіністычна настроенай часткі расійскай ды польскай меншасцей уносілі няпэўнасць у свядомасць беларусаў адносна іх нацыянальнай прыналежнасці: калі праваслаўны – дык расіец, калі каталік – дык паляк. Да таго ж рэакцыйныя колы латышкага грамадства ніяк не маглі змірыцца з існаваннем у Латвіі самастойнага беларускага этнасу. Між тым, згодна з Латвійскай канстытуцыяй, нацыянальныя меншасці, якія ўваходзілі ў склад дзяржавы, атрымалі правы на стварэнне нацыянальна-культурных аўтаномій.

Лідэры беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння, сярод якіх быў і С. П. Сахараў, таксама, хаця і са спазненнем, скарысталі гэту магчымасць. У красавіку 1921 г. ім удалося з’арганізаваць беларусаў Латгаліі ў культурна-асветніцкае таварыства «Бацькаўшчына» з цэнтральным праўленнем у Дзвінску (зараз Даўгаўпілс), адкуль і ажыццяўлялася кіраўніцтва ўсім культурна-адраджэнскім працэсам латышскіх беларусаў. Члены таварыства адразу ж актыўна ўключыліся ў гэту высакародную

працу. У месцах кампактнага пражывання беларусаў былі закладзены філіялы арганізацыі. Кіраўніком Люцынскага аддзялення «Бацькаўшчыны» быў абраны С. П. Сахараў. Сябры таварыства арганізавалі тэатральныя і харавыя секцыі, стварылі беларускія бібліятэкі, правялі рэгістрацыю беларускіх дзяцей.

У верасні таго ж года беларускім грамадскім і культурным дзеячам пры дзейснай падтрымцы з боку славутага латышкага паэта, шчырага сябра беларусаў, на той час дэпутата Латвійскага сейма Яна Райніса ўдалося стварыць пры Міністэрстве асветы Латвіі свой Беларускі аддзел для кіраўніцтва беларускімі навучальнымі ўстановамі. 18 кастрычніка 1921 г. на пасадку кіраўніка Беларускага аддзела быў прызначаны ўжо вядомы грамадскі і культурны дзеяч С. П. Сахараў. Менавіта з 1921 г., па словах Сяргея Пятровіча, у яго жыцці пачаўся новы, вызначальны этап, які ён назваў беларускім.

Умовы існавання аддзела былі не надта спрыяльныя ад пачатку: мінімальны штат супрацоўнікаў (два чалавекі), мізэрны бюджэт, — але, нягледзячы на пэўныя цяжкасці, аддзел на чале з яго кіраўніком сумленна і шчыра вырашаў актуальныя задачы беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння. У выніку за кароткі тэрмін на працягу 1921 — 1922 гг. Беларускім аддзелам было адкрыта каля пяцідзiesiąці беларускіх школ і дзве дзяржаўныя беларускія гімназіі [1, 62], наладжаны аднагадовыя настаўніцкія курсы (патрэба ў кваліфікаваных настаўніках была вельмі вострая), створана сялянска-гаспадарчая школа, выдадзены з дапамогаю Алесі Смоліч лемантар «Зорка», адрэдагаваны і адаптаваны ёй для навучання дзяцей-беларусаў у Латвіі [2].

Немалаважная роля ў справе беларускага нацыянальнага адраджэння адводзілася пазашкольнай асвеце. Кіраўнікі беларускай нацыянальнай меншасці разумелі неабходнасць асветніцкай працы сярод дарослага насельніцтва. З гэтай мэтай былі наладжаны агульнаадукацыйныя гурткі, дзе выкладаліся асновы розных ведаў, чыталіся лекцыі па гісторыі і культуры Беларусі, праводзіліся канцэрты, вечарыны, ажыццяўляліся тэатральныя пастаноўкі паводле твораў беларускіх пісьменнікаў. У такіх асветніцкіх пачынах С. П. Сахараў браў самы актыўны ўдзел. Ён карыстаўся вялікай папулярнасцю сярод латышскіх беларусаў. Пра аўтарытэт С. П. Сахарава сведчаць хаця б тыя факты, што ён абіраўся старшынёй праўлення дзвінскага аддзялення «Таварыства беларускіх настаўнікаў Латвіі», членам управы беларускага культурна-асветніцкага аб'яднання «Руны», Беларускага навукова-краязнаўчага таварыства, быў абраны ў дзвінскую гарадскую думу.

С. П. Сахараў быў сціплым, сумленным, рознабаковым, працавітым чалавекам. За якую б справу ён ні браўся, яна заўсёды прыносіла станоўчыя вынікі. Так адбылося і з Дзвінскай дзяржаўнай беларускай гімназіяй, нязменным кіраўніком якой ён быў на працягу сямі гадоў. За час яго дырэктарства гімназія ператварылася ў актыўны культурна-грамадскі асяродак беларускай меншасці. С. П. Сахаравым былі прадоўжаны і развіты далей нацыянальна-патрыятычныя традыцыі, закладзеныя яшчэ папярэднім дырэктарам гімназіі І. І. Краскоўскім і калектывам настаўнікаў.

Выхаванне патрыятычных адносін да сваёй Бацькаўшчыны, гонару за свой народ, сваю гісторыю, культуру ажыццяўлялася ў гімназіі ў розных формах: праз знаёмства з гістарычнымі падзеямі мінуўшчыны і прагрэсіўнай літаратурай, праз арганізацыю вечарын і вывучэнне беларускай народнай творчасці. Менавіта пад кіраўніцтвам новага дырэктара фальклорна-этнаграфічная збіральніцкая праца ў Дзвінскай дзяржаўнай беларускай гімназіі ўзнялася на высокі ўзровень, набыла дасканалыя формы. С. П. Сахараў узвёў задачу збору беларускага фальклору і яго прапаганды ў ранг прыярытэтнай актуальнай працы. Пры значнай падтрымцы з боку жонкі, беларускай пісьменніцы Вольгі Сахаравай, і дачкі Галіны, разам са сваімі вучнямі і настаўнікамі ён сабраў у месцах кампактнага пражывання беларусаў вялікую колькасць вуснапаэтычных твораў і прадметаў матэрыяльнай культуры. Пры зборы фальклорных матэрыялаў былі ўлічаны патрабаванні тагачаснай фалькларыстычнай навукі. У сваёй дзейнасці збіральнікі прытрымліваліся спецыяльна распрацаваных для гэтай мэты праграм. Новым у фальклорна-этнаграфічнай працы было выкарыстанне фатаграфічных сродкаў. Дзякуючы гэтаму захавалася шмат цікавых фотаздымкаў мясцовых жыхароў, краявідаў, лабудоў, гістарычных мясцін. Сабраныя этнаграфічныя матэрыялы накіроўваліся ў гімназічны музей, што быў створаны намаганнямі С. П. Сахарава. Фальклорныя запісы змяшчаліся на старонках часопіса «Школьная праца» (выдаваўся з дапамогаю шапірографа), заснавальнікам і адказным рэдактарам якога таксама быў Сяргей Пятровіч.

Рэдакцыйная калегія «Школьнай працы» і педагагічная рада гімназіі надавалі важнае значэнне друкаванню фальклорных і этнаграфічных матэрыялаў, тым больш што быт і культура беларускага латгальскага і ілукстэнскага насельніцтва былі амаль не даследаваны і ўяўлялі сабой незакрануты каштоўны пласт культуры беларускага этнасу. Некаторыя выпускі часопіса былі цалкам прысвечаны беларускай народнай творчасці. Так, у № 12 за 1929 г. былі надрукаваны 13 народных песень і два апавя-

данні. Пры публікацыі фальклорных твораў быў выкарыстаны папярэдні вопыт беларускай фалькларыстыкі ў плане класіфікацыі: народныя песні размяшчаліся ў строга вызначаным парадку, адпаведна гадавому цыклу. Публікацыя адкрывалася валачобнымі песнямі, за імі падаваліся ўласна веснавыя, якіх змянялі купальскія і жніўныя песні. Да некаторых твораў меліся варыянты. Усе запісы былі забяспечаны навуковымі пашпартамі. Уласна фальклорнаму матэрыялу папярэднічалі метадычныя ўказанні па збіранню беларускай народнай творчасці.

Фальклорныя запісы змяшчаліся на старонках перыядычнага друку, у часопісах «Ластаўка», «Беларуская школа ў Латвіі», «Голас беларуса», «Думка беларуса», а таксама ў рукапісным штомесячніку Дзвінскай беларускай пачатковай школы «Пачатковец» і ў «Беларускім календары» на 1937 г.

Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя С. П. Сахаравым і яго вучнямі, былі своеасаблівым падмуркам грунтоўнага фальклорнага збору латгальскіх і ілукстэнскіх беларусаў, працу над якім даследчык распачаў у 1930-я гады пасля вымушанай адстаўкі.

Гэты час быў досыць плённым для С. П. Сахарава-фалькларыста. Менавіта фалькларыстычная дзейнасць зрабілася сэнсам усяго яго далейшага жыцця. У гэты перыяд даследчык актывізаваў працу па зборы і падрыхтоўцы да выдання фальклору латышскіх беларусаў, якую ён распачаў яшчэ ў 1920-я гады, а ў 1930-я папоўніў новымі цікавымі запісамі. Да 1937 г. творы розных фальклорных жанраў, сабраныя даследчыкам, налічвалі ўжо звыш тысячы адзінак, а ў 1939 г. іх колькасць павялічылася амаль у тры разы. Была праведзена велізарная работа па іх упарадкаванню і сістэматызацыі, якая ў выніку завяршылася салідным фальклорным зборам з пяці частак. Гэты матэрыял быў прадстаўлены С. П. Сахаравым да разгляду ў Культурны фонд Латвіі, дзе з прыхільнасцю аднесліся да цікавай і карыснай навуковай працы фалькларыста-энтусіяста. Яна была высока адзначана кампетэнтнай камісіяй, а складальнік узнагароджаны прэміяй, якую адразу ж і скарыстаў на друкаванне першага выпуску гэтага велізарнага збору. Ён пабачыў свет у 1940 г. пад назваю «Народная творчасць Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў» [3]. Яго з'яўленне стала важнай падзеяй у культурным і грамадска-палітычным жыцці беларускай меншасці ў Латвіі і ў беларускай фалькларыстыцы наогул. С. П. Сахаравым упершыню было ўведзена ў агульнаацыянальны культурны ўжытак звыш 400 высокамастацкіх народнапаэтычных твораў з тых латышскіх тэрыторый, дзе беларусы здаўна жылі суцэльнай этнічнай масай, што яшчэ

раз яскрава засведчыла іх прысутнасць у Латвіі як самастойнага народа з самабытнай этнакультурай.

Зборнік адкрываўся невялікім уступам, у якім даследчык прывёў гісторыка-геаграфічную даведку пра беларускае насельніцтва Латгаліі і Ілукстэншчыны, сцісла апісаў гісторыю збірання фальклорных матэрыялаў у гэтым рэгіёне, выказаў падзяку Культурнаму фонду Латвіі і старшыні латышскай фальклорнай камісіі за падтрымку ў выданні зборніка.

Першую, самую буйную частку выпуску складаюць каляндарна-абрадавыя песні – 169 нумароў. Песні земляробчага календара падзяліліся на дзесяць груп. Найбольш багата былі прадстаўлены купальскія, жніўныя і восеньскія песні, што ў пэўнай меры адлюстроўвала спецыфіку гэтага рэгіёна. Амаль кожнай каляндарнай групе папярэднічалі невялікія ўступы, у якіх даследчык характарызаваў дадзеныя разнавіднасці песень.

У другую частку зборніка ўваходзілі сямейна-абрадавыя песні (хрэсьбінныя, вясельныя), хаўтурныя галашэнні, дзіцячы фальклор (калыханкі, забаўляныкі, дзіцячыя песні) агульнай колькасцю 167 нумароў. Перад тэкстамі хрэсьбінных і вясельных песень ішлі даволі грунтоўныя апісанні абрадаў, акцэнт рабіўся на іх рэгіянальных асаблівасцях.

Трэцяя частка зборніка была прысвечана бытавым, пазаабрадавым песням – 76 нумароў. Сярод іх С. П. Сахараў вылучыў наступныя групы: «доля жанчыны», «доля мужчыны», «ваяцкія песні», «песні да скокаў», «жартаўлівыя песні». Ва ўступе ўкладальнік даў агульную характарыстыку пазаабрадавых песень, некаторым іх разнавіднасцям прысвяціў невялікія нататкі.

Асобную частку выпуску складаюць «Дадаткі і паказнікі». У ёй прадстаўлены нотныя запісы 14 песень, зробленыя карэспандэнтам С. П. Сахарава М. Грыўскім ад лепшых выканаўцаў беларускіх народных песень, алфавітны спіс твораў, паказальнікі мясцовасцей і асоб, ад якіх зроблены запісы, а таксама спіс збіральных фальклору, памочнікаў С. П. Сахарава. Прыведзены заўважаныя памылкі.

Выданне ўзбагачалі фотаздымкі найбольш таленавітых народных спявачак і рэпрадукцыі карцін мясцовага мастака П. Мірановіча, што адлюстроўвалі працоўны быт латгальскага беларуса.

У канцы выпуску С. П. Сахараў знаёміў чытачоў са зместам запланаванага да выдання другога выпуску «Народнай творчасці Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў», які павінен быў уключаць праявіныя і вершаваныя апавяданні, легенды, казкі, загадкі, прыказкі; звяртаўся да беларусаў з

заклікам збіраць фальклорныя матэрыялы да наступных выпускаў і прапа-
ноўваў сціслую памятку па збіранню народнай творчасці.

На жаль, аб'ектыўныя абставіны не далі С. П. Сахараву ажыццявіць
сваю мару – у поўным аб'ёме надрукаваць унікальную фальклорную
спадчыну латышскіх беларусаў. Толькі невялікай часткай уведзена яна ў
навуковы і культурны ўжытак, дзякуючы згаданаму выпуску «Народнай
творчасці Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў» ды шматтомнай ака-
дэмічнай серыі «Беларуская народная творчасць», дзе часткова скарыста-
ны неапублікаваныя фальклорныя запісы даследчыка.

На сённяшні дзень дублікаты фальклорных запісаў латышскіх белару-
саў, любоўна сабраныя С. П. Сахаравым, захоўваюцца ў рукапісы ў наву-
ковых цэнтрах Латвіі, Літвы і Беларусі і цяплява чакаюць свайго часу.

ЛІТАРАТУРА

1. *Езавітаў К.* Беларусы ў Латвіі. Рыга, 1927.
2. Зорка. Першая навука чытання і пісання для беларускіх дзетак /
Злажыла Аляксандра Смоліч. Выданне Беларускага аддзела пры
Міністэрстве асветы Латвіі. Вільня, 1922.
3. *Сахараў С. П.* Народная творчасць Латгальскіх і Ілукстэнскіх бела-
русаў. Рыга, 1940. Вып. 1.